

FELSEFE DÜNYASI

2011/1 Sayı: 53 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Ahmet İNAM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Prof. Dr. İsmail KÖZ
Prof. Dr. Sait REÇBER
Prof. Dr. Erdal CENGİZ
Yard. Doç. Dr. Fulya BAYRAKTAR

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

PK 21 Yenışehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: 20 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

NIETZSCHE FELSEFESİNDE APOLLON-DIONYSOS ya da VARLIK-OLUŞ KARŞITLIĞI

Kasım KÜÇÜKALP*

Giriş

Başlangıcından günümüze değin Batı düşüncesi geleneğine kabaca bir göz atıldığında, söz konusu geleneğe, gerek bu geleneğe kaynaklık teşkil etmek, gerekse ortaya konulan düşünceleri anlaşılır kılmak bakımından Yunan mitolojisinin son derece belirgin bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Hiç kuşku yok ki, bu hususun kaynağında bir yandan zamanla felsefe ile özdeş hale gelmiş olan Batılı anlamda düşünme tarzının mitoloji-felsefe karşıtlığı veya ilişkisinden zuhur etmiş olması, diğer yandan da mitolojinin ve mitolojiye ait kavramların çoğu zaman sembolik ve mecazi imaları yoluyla, son derece soyut ve zaman zamanda anlaşılması hayli zor olan felsefi düşünce dilinin anlaşılmasına hizmet etmeleri bulunmaktadır. İşte Nietzsche'nin, Yunan mitolojisinden alıp, kullanıma soktuğu Apollon ve Dionysos kavramlarını da bu minval üzere anlamak gerekmektedir. Zira Apollon ve Dionysos kavramları ve kavramların ima ettiği perspektifler arasındaki karşıtlık, bir oluş ve yaşam felsefesi olan Nietzsche'nin felsefesinde, hem Nietzsche'nin kendi felsefesinin, hem de eleştiriye tabi tuttuğu felsefe ve düşünce tarzlarının anlaşılması bakımından oldukça önemli sembolik fonksiyonlara sahiptir.

Nietzsche'ye göre, Sokrates'ten kendisine kadar, 2500 yıllık Batı düşünce geleneği, Sokratik rasyonalizmin etkisiyle, mantıksal aktivitenin soyut yapısıyla inşa edilmiş tarih-dışı bir varlık tasavvuru ve hakikat arayışı içerisinde olduğundan dolayı, oluş ve yaşam karşıtı bir kisveye bürünmüş, sonuç olarak da nihilistik bir dünya vizyonuna (*Avrupa nihilizmi*) vücut vermiştir. Nihilizmi, “en yüksek değerlerin kendi kendilerini değersizleştirilmesi, amacın kaybolması ve niçin sorusunun cevapsız kalması”¹ şeklinde tanımlayan Nietzsche, nihilizmin kaynağında ise söz konusu rasyonalist hakikat arayışını ya da başka bir ifadeyle filozofların “hakikat istenci”ni görür. Nietzsche'nin jeneoloji çalışmalarında da gösterdiği gibi, hakikat istencinin vücut vermiş olduğu metafizik gelenek, tam da bu hakikat istencinin bir sonucu olarak, nihilistik bir mahiyet kazanmış ve bir *Decadence* (yozlaşma) kültürü haline gelmiştir. Nietzsche açısından bakıldığında

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ Nietzsche, *The Will to Power*, Translated by. Walter Kaufmann and R. J. Hollingdale, Random House, New York 1967, s. 9.

da, oluşun ardında değişmeyen bir töz, bir hakikat arayışı ile ortaya çıkmış olan metafizik düşünce, herhangi bir haklılaştırmaya ihtiyaç duymayan varoluşun ve dolayısıyla hayatın yadsınması anlamına gelmekte olup, felsefenin nokta-i nazarından hareketle gerçeklik hakkında çeşitli sorular sormasından dolayı da, nihilizmin bir dışavurumuna karşılık gelmektedir.² Bu yüzden Nietzsche, ister metafizik isterse teolojik olsun oluş karşısında inşa edilmeye çalışılan tüm hakikat kavramlaştırmalarının daha başlangıçta nihilizme yazgılı olduğunu düşünür.

Sonuçları bakımından oldukça keskin imalara sahip olan bu tespit ekseninde Nietzsche, insanı da, oluşun zorunlu kıldığı nihilizmi pasif bir biçimde onaylayan bir varlık olmaktan ziyade, aktif bir biçimde oluşa katılan ve değerleri yeniden değerlendiren, yani oluş içerisinde biteviye yeni değerler yaratmak durumunda olan bir varlık olarak konumlandırır. İşte Nietzsche'nin hemen tüm felsefesi boyunca, metafiziksel varlık nosyonunu ve rasyonel hakikat iddialarını sembolize etmek için kullanıma soktuğu *Apollon* veya Apollonca olan karşısında, *Dionysos* ve "Dionysosca hakikat" kavramlarına yapmış olduğu vurgu da, tam da bu noktada anlam kazanmaktadır. Zira, Apollonca olana karşıt bir biçimde, söz konusu kavramlar bir yandan oluşun sürekli akış içerisindeki irrasyonel tabiatına gönderme yaparken, diğer yandan da oluş içerisinde olanın (insanın) olması gereken halini ifade etmeye matuftur.

Apollonca Olan

Apollon, Olymposlular'ın ikinci kuşak tanrılarından olup, Zeus ile Letto'nun oğlu ve tanrıça Artemis'in de kardeşidir. O, gerek aşklarıyla, gerek ok atmadaki maharetiyle, gerek şiir ve müzik tanrısı olmaklığıyla, gerekse de kehanetleriyle meşhur bir tanrıdır. Kehanetlerini manzum sözlerle dile getiren Apollon, kâhinlerin olduğu kadar, şairlerin de esin kaynağıdır. Onun söz konusu esinlendirme gücü, her ne kadar Dionysos ile paylaştığı bir yetenek olsa da, daha ölçülü bir karakter arz etmesiyle Dionysos'un gücünden oldukça farklıdır. Apollon ayrıca, mensuplarına ebedî hayat ve esenliği vadeden, yarı dinî yarı ahlâkî sistem olan Orpheuşçu dinin tanrısı olarak bilinmesinin yanı sıra, felsefesinin merkezine sayıları alan ve eşyadaki düzeni sayılardaki harmoniye bağlayan Pythagoras'ın da babası olarak kabul edilmektedir.³

Aydın, durgun, ölçülü gücü simgeleyen Apollon, bir ışık olup, "doğayı görme, varlığı akılla algılama ve akıl yetisine dayanan yöntemlerle biçimlendirme" güç ve yeteneğine gönderme yapmaktadır. O, ışığın doğayı adeta bir projektör gibi aydınlatarak karanlık noktalarını gün yüzüne çıkarmasına benzer

² G. Stauth, B. S. Turner, *Nietzsche'nin Dansı*, çev. Mehmet Küçük, Ark Yayınları, Ankara 1995, s. 61.

³ Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü "Yunan ve Roma"*, çev. Sevgi Tamgüç, Sosyal Yayınları, İstanbul 1997, ss. 79-83.

bir biçimde, bize sağlamış olduğu öngörme yetisi ile varoluşu anlamlandırıp kavramamızı sağlar. Hatta bilen varlıklar olabilmemiz de, ancak onun bize esinlemiş olduğu öngörme yetisi ile mümkün hale gelmektedir.⁴ Aynı şekilde Nietzsche de Apollon'dan bahsederken, "Biz Apollon'un adında güzel olgunun şu sayısız düş kurmalarını topluca kazanıyoruz, kişi varlığını her yaşantı içerisinde gerçekten yaşamaya değer kılan bu sayısız düş kurmalardır, insanı gelecekteki yaşantıyı öngörmeye doğru iten de bunlardır."⁵ demektedir.

Benzer bir biçimde, Nietzsche, Apollon'un Grek düşüncesindeki fonksiyonunu incelerken onu, düş ürünleri sağlamanın iç açıcı gerekliliğine bağlayarak, Greklerde söz konusu gerekliliğin en uygun biçimde Apollon'un kişiliğinde açıklandığını ifade eder.⁶ Bu bağlamda Grekler için Apollon'un, biçimlendirici görsel sanatların tanrısı, bilgelik öğreten bilici bir tanrı, bir ışık tanrısı ve tasarımlarıyla evreni aydınlatan güzel ışığın sahibi olan bir tanrı olduğunu söylemek mümkündür.⁷ Yine Apollon, şekil ve nizamı hedef alan karakteriyle, açıklık ve aydınlıktan hoşlanan, bilinçli iradeyi, ölçü ve sınırlamayı önplanda tutan bir mahiyet arz etmektedir. Zira Apollon, "düşüncenin, idenin, rüyanın, plastik sanatın, epik şiirin, sahne ve manzaranın tanrısıdır."⁸ Tüm bu özelliklerinden dolayı, Yunan mitolojisinde Apollon, "ölçünün, kendine hâkim olmanın, yüce bir sükût halinin ve her türlü azgın insiyak ve vahşi heyecanın karşısında" konumlandırılmıştır.⁹

Apollon'un söz konusu karakteristiklerinden hareketle, Apollonca olanın temel niteliklerini şu şekilde ele alabiliriz: Her şeyden önce, Apollonca olan, düş kurmaların, ölçünün, dengenin, ışığın ve plastik sanatların sembolize edildiği bir kavramdır. Devlet kurucu bireyleşme ilkesinin üstün akıllı olup, kişiyi, kendini yok etme coşkusunun etkisinden kurtaran da yine odur. Yani, Apollonca olanın sağlamış olduğu düş kurmalar ve aydın, durgun, ölçülü güç sayesinde, varoluş anlamlandırılarak yaşam değerli kılınır. Apollon'un sahip olduğu tüm bu özellikler etik alanında sınırlara riayet etmeyi, sosyal düzen fikrini; siyaset düşüncesinde, keyfilik ve taşkınlıkları önleyen toplum sözleşmesinin yanı sıra, düzeni, ferdiyeti, kanunlara riayet etmeyi, adaleti, kendini tanıma ve ölçülü olmayı gerektiren devlet fikrini, ontoloji ve epistemolojide ise, rasyonel bir bilgi, hakikat ve varlık anlayışını salık vermektedir.¹⁰

⁴ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972, ss. 54, 59.

⁵ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, Say Yayınları, İstanbul 1997, s. 144.

⁶ *A.g.e.*, s. 15.

⁷ *A.g.e.*, s. 168.

⁸ Senail Özkan, *Nietzsche: Kaplan Sirtında Felsefe*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004, s. 237.

⁹ *A.g.e.*, s. 241.

¹⁰ *A.g.e.*, s. 243.

Dionysosça Olan

Apollon gibi, Dionysos da, Olymposlular'ın ikinci kuşak tanrılarında olup, Zeus ile Seleme'nin oğludur. Mitolojide onu asıl ön plana çıkaran özelliği, klasik dönemin bağ, şarap ve mistik vecd tanrısı olma vasfıdır. Seleme'nin, henüz Dionysos'a hamileyken, Zeus'tan kendisine tüm gücüyle görünmesini istemesi ve Zeus'un onu kırmayıp görünmesi üzerine, anne Seleme, Zeus'un etrafını saran şimşeklerin görüntüsüne dayanamayıp ölür. Zeus altı aylıkken annesinin karnından çıkardığı Dionysos'u kendi kalçasına diker ve doğunca ya kadar orada muhafaza eder. Bu yüzden Dionysos, mitolojide iki kere doğan tanrı olarak bilinir. Büyüleri ve mistik gücüyle ön plana çıkan Dionysos, birçok mistik mezhep geleneğinde, özellikle vecd ve sarhoşluk söz konusu olduğunda oldukça yetkin, esinlendirici bir imaj olarak varlığını sürdürmüştür.¹¹ Bununla birlikte, Apollon'un ölçülü esinlendirme yeteneği ile kıyaslandığında, Dionysos'un vecd ve sarhoşluk ekseninde işleyen esinlendirme gücü, ele avuca sığmaz bir ölçsüzlük özelliği sergilemektedir.

Dionysos bir doğa tanrısı olup, her bakımdan doğaya çevrik bir karakter arz eder. Onun simgelediği asıl kuvvet ise, doğanın kendisi değil, insanı doğanın sırlarına erdiren büyümlü güç anlamında, insanla doğa arasındaki ilişkidir. Doğanın sırlarına ve gücüne ulaşmak anlamında tanrılaşmak insanın en çok özlediği şeydir. Dionysos ise, söz konusu ereğe ulaşmanın yolunu herkese kolayca açar: "Bu yol şarap ve sarhoşluktur."¹²

Oluşu Dionysos'la, daha doğrusu Dionysos'un etkinliğiyle özdeşleştirdiğinden ötürü Nietzsche, oluşun söz konusu karakterinden dolayı ona, tanrısal bir tavırla, bir tanrı gözüyle bakılması gerektiğine dikkat çeker. Hatta Nietzsche'ye göre, bu tanrının, değerleri yaratan veya yaratacak olan kişilerin içine oturmuş bir içgüdü olarak, onlar üzerinde etkide bulunduğunu söylemek bile mümkündür. İşte "bu tanrı Yunan efsanesinin Dionysos'udur" ve oluş da Dionysos'un etkinliğinden başka bir şey değildir.¹³ Bundan dolayı, oluş süreci ile doğrudan irtibatlı olan Dionysos kavramında, insan düşüncesi ve mantığıyla kurulmuş kavramsal bir sözcük aramak boşunadır. Çünkü "Dionysos coşkusu, yani şarap ve sarhoşluk, insanları içinde yaşadıkları baskıdan kurtardığı içindir ki, bu Tanrıya Yunanca 'Eleutherus' hür, özgürlük veren sıfatı takılmıştır."¹⁴

Nietzsche, özellikle Pre-Sokratik dönemde, Dionysosça davranan Grek insanının, gerçekliği ve doğayı, en yüksek gücü içerisinde görmeye yönelik dayanılmaz bir arzu içerisinde olduğu kanaatindedir. İşte tam da bu noktada, Yu-

¹¹ Grimal, *a.g.e.*, ss. 156-159.

¹² Erhat, *a.g.e.*, s. 119.

¹³ Hüseyin Aydın, *Metafizikçi Olarak Nietzsche*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1984, s. 37.

¹⁴ Erhat, *a.g.e.*, s. 118.

nan mitolojisinin *satyr*leri karşımıza çıkar. Satyrler Dionysos alayında yer alan, belden üstü insan, belden aşağısı at ya da teke olan varlıklardır.¹⁵ Nietzsche'ye göre, "Satyr tanrı karşısında, en yüksek yerde onun buyruğu altında iş gören bir aşamadır, doğanın Dionysos'ta bir anlatımı durumundadır. Bu durumu dolayısıyla, derin bir coşkunluk içinde bilicilik ve bilgelikten söz eder: Acı duyan kimse bilen kişidir, bir bilge gibi evrenin yüreğinde doğan doğruluğun bildircisidir. İşte, düşsel, can sıkıcı, görünümü, bilge ve coşkun satyr biçimi böyle çıkar ortaya. O tanrı karşısında bir yamyam insan gibidir. Doğanın, onun güçlü itiminin bir örneği, simgesi bilgelik ve sanatın bildircisidir: İnsan biçimine girmiş bir müzikçi, ozan, oyuncu ve tinleri görücüdür."¹⁶

Kıscacası Dionysos, doğaya karışan, doğayı simgeleyen müziğin, coşkunun, esrimenin ve oluşun tanrısıdır. O, içeriden dışarıya doğru gerçekleşen yaratıcı bir taşkınlık, insanın doğayla birleşmesini sağlayan bir amaçtır. Onun adında mantıksal, kavramsal bir şey aramak boşuna olup, gerçekte o, bireyi düşsel varlık bağlarından koparan bir tanrıdır. Zaten Nietzsche de, *Tragedyanın Doğuşu*'nda Dionysosça olanı, esrimiş bir gerçeklik olarak tahayyül ettiğinden dolayı, buradaki asıl vurgunun, gerçeklikten çok esrimeye, yani "bireyin gizemli bir olma duygusu sayesinde yıkılması ve özgürleşmesi" üzerine olduğunu söylemek mümkündür.¹⁷ Bu doğrultuda olmak üzere Nietzsche, hem estetik olayı hem de dramatikçinin oluşumunu, Dionysos'la irtibatlandırarak ele alır. "Temelde estetik olay yalındır, insanda sürekli olarak canlı bir oyunu görmek, her zaman tinsel varlıklarla kuşatılmış olarak yaşamak için yetenek vardır, işte ozan böyledir. İnsan kendiliğinden davranmak, başka gövdeler ve tinler konusunda özgürce konuşabilmek için bir iç itimi sezer, dramatikçi böyle olur."¹⁸ Nietzsche, insandaki söz konusu yaratıcı yetiyi, Dionysos'a özgü kımıldatıcı güce bağlar ve içsel birin kavranmasının da, ancak bu yolla mümkün hale geldiğini ifade eder.¹⁹

Apollon-Dionysos Karşıtlığı

Batı metafiziğinin soyut, rasyonel ve bu yüzden de tarihdışı bir mahiyet sergileyen hakikat tasavvurunun, oluşu ve olanca canlılığıyla yaşamı ıskalayan tavrı karşısında Nietzsche, metafiziğe ait düşünme tarzının yavanlığından kurtulup, oluşla kucaklaşma ve varoluşsal sorumluluğu üstlenmenin yolunu

¹⁵ Grimal, *a.g.e.*, ss. 725-726.

¹⁶ Nietzsche, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁷ Allan Megill, *Aşırılığın Peygamberleri*, çev. Tuncay Birkan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998, s. 77.

¹⁸ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, ss. 48-49.

¹⁹ *A.g.e.*, s. 49.

sanatçı yaratıcılıkta bulur. Sanatı tefekkürden daha felsefi bulan Nietzsche'ye göre, "müzik, görsel imgeyle kıyaslandığında doğa düzenini ve onun metafizik temellerini sergilemekte daha yeterlidir." Dilin, benlik ve dünya arasına giren çarpıtıcı bir yorum olduğu yerde, müzik kozmik düzenle olan özel bağlantısıyla, onu simgeleştirmeye daha muktedirdir. Bu anlamıyla özellikle de Dionysosca karnavallarla özdeşleşen müzik, doğanın tam kalbini gözler önüne seren karakteriyle, bilgeliğin amacına hizmet eder. Tıpkı sanatın felsefeden daha bilge ve felsefi olması gibi, müziğinde dile karşı böyle bir üstünlüğü söz konusudur.²⁰ Bundan dolayı Nietzsche, Sokratik tip anlamındaki filozofun, yeni ve melez bir türün, yani sanatçı-filozofun bir parçası haline geldiği ölçüde daha güçlü ve soylu olacağı düşüncesiyle, sanatçının dirimselliğiyle filozofun bilgeliğini, geleceğin filozofu olarak adlandırdığı sanatçı-filozofta birleştirmeye çabalar.²¹

Nietzsche'nin *Tragedyanın Doğuşu* adlı çalışması da söz konusu çabanın bir sonucu olarak, öncelikle, antik Yunan'ın yeni bir yorumu, felsefi ve estetik bir devrim, çağdaş kültürün bir eleştirisi ve onu yeniden canlandırmaya yönelik bir programdır. Bu çalışma, Yunan mitolojisinden alınan Apollonca ve Dionysosca olmak üzere iki kavramın keşfi etrafında döner. Avrupa geleneğinde Yunanistan'ın öncelikli imajı, oran, denge, harmoni ve güzellik nosyonları yoluyla hâkim kılınmıştır.²² Nietzsche'nin değerlendirmeleri ekseninde bakıldığında, Grekler, Olympian tanrılar vasıtasıyla, yaşamın kırılğanlığını, yaşam ve ölümün acı veren iç içe geçmişliğini aşmak suretiyle varoluşu katlanılabilir hale getiriyorlardı. Çünkü tanrılar, insanların kendi kendilerine yaşıyor oldukları bu yaşama bir haklılaştırma sağlayarak onlara, ölümün korkunçluğu karşısında parlak bir günüşiği içinde yaşama fırsatı sunmaktaydı. Bu yüzden de Olympian tanrılar, Platoncu normatif metafizik anlamdan farklı olarak, insanların kendilerini daha yüksek bir alanda hissetmelerine hizmet etmekteydi. Olympian tanrılarının dünyası ise, bireyleşme prensibine gönderme yapan Apollonca dürtünün ürettiği bir dünyaydı. Öte yandan, kaosun tecrübesi, yaşamın akışının çözümsüzlüğü içerisindeki bütün açık seçik formların kaybı, yani ölüm ise oluşla özdeşleşen Dionysosca dürtüye karşılık gelmekteydi.²³ Apollonca dürtünün, emniyet bahşeden harmonik ve güvenilir formlar, tanımlanabilir imajlar üretmeye çabaladığı yerde, Dionysosca dürtü ise, yalnızca varoluştaki kaosa yönelik bir

²⁰ Peter Berkowitz, *Nietzsche: Bir Ahlâk Karşısının Etiği*, çev. Ertürk Demirel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003, ss. 92-93.

²¹ Ofelia Schutte, *Beyond Nihilism: Nietzsche Without Masks*, The University of Chicago Press, Chicago 1984, s. 10.

²² Gianni Vattimo, *Nietzsche: An Introduction*, Translated by. Nicholas Martin, Stanford University Press, Stanford, California 2001, s. 13.

²³ *A.g.e.*, s. 15.

duyarlılık olmayıp, insanı söz konusu kaosa dalmaya ve bireyleşme prensibinden (*principium individuations*) geri çekilmeye zorlayan, yani bireyleşmeden kaosa sürükleyen bir karakter arz ederdi.²⁴

Nietzscheci bağlamda düşünüldüğünde, Apollonca ve Dionysosca olan arasındaki ilişki, nihayetinde her bir insan varlığındaki güçlerin ilişkisi boyutuna ulaşır. İnsan kültürünün tamamı, sanatçı dürtüler olarak da işleyen bu iki güdünün diyalektiğinin ürünü olarak görülmek durumundadır.²⁵ Grek tragedyası da söz konusu diyalektiğe, yani Apollon ve Dionysos'un trajik sentezine gönderme yapan karakteriyle, yaşamın gereği gibi haklı kılınıp, onaylandığı bir kültürün inşasını sağlamaktaydı. Bununla birlikte Nietzsche'ye göre, Apollon ve Dionysos'un trajik sentezi, Grek felsefesinin ortaya çıkmasıyla birlikte gözden kayboldu. Nietzsche'ye göre bu, Sokrates'in teorik optimizminin, yani Apollonca olan bireyleşme prensibinin, oluş ve yaşamla özdeşleşen Dionysosca olan üzerindeki zaferidir. Şayet evren rasyonel bir düzene sahip ise, onda trajedinin hiçbir anlamı yoktur. Nietzsche bunu, kendisinin de üstesinden gelmeye çalıştığı bütün Avrupa'nın Platonculuğu olarak niteler. Nietzsche'ye göre, evrenin rasyonel yapısı ve özleriyle metafizik bir avuntu arayışı, yozlaşmış ve zayıf düşmüş bir kültürün karakteristiğidir.²⁶ Nietzsche, Sokratik rasyonalizmin, hem mit ve gizemi hem de varoluşun trajik haklı kılınışını ortadan kaldırmak suretiyle, insan varlığının trajik algılanışının engellediğini düşünür.²⁷

Nietzsche'nin hemen tüm çalışmalarında Apollonca olanı gölgeleyecek derecede Dionysosca olana vurgusu da, Sokratik rasyonalizmin (Apollonca olan) tarihdışı rasyonel bir hakikat uğruna, oluş ve yaşamı, dolayısıyla da oluşun hakikatini (varoluşsal hakikat) değerden düşüren karakterinden dolayıdır. Nietzsche'ye göre, varoluşsal hakikatin sağlamlığı, tutkuların ve bilinçdışının rolünü de içerecek şekilde, insanın varlık bütünlüğünün önemini düşünmeye yaptığı vurguda temellenir. Nietzsche sanatçıyı, bilim ve yaşam arasında bir arabulucu olarak yerleştirmek suretiyle, sanatçının, Sokratik bir donanıma sahip bilim adamı veya filozoftan, hayata, dolayısıyla da varoluşun hakikatine daha yakın olduğunu ima eder. Yaşamın hakikatinin söz konusu vahyi ise, ancak Dionysosca tecrübe yoluyla verilir. Dionysosca hakikat prensibi, bireye tesir ettiği ölçüde, bireyleşmenin ıstırabıdır. Dionysos'un Titanlar tarafından parça parça edilmiş ve daha sonra tekrar birleşmiş olduğu yönündeki mit, bireyleşmenin insanı ıstırabın sebebi olduğuna dair öznel trajik öngörüyü sembolize eder.

²⁴ A.g.e., s. 16.

²⁵ A.g.e., s. 17.

²⁶ A.g.e., s. 23.

²⁷ A.g.e., s. 24.

Burada yaşam tanrısının bedeni (Dionysos) varoluşun bütünlüğünü, bütünü parçalara ayrılması ise, bireyin bütünden şiddetli bir acı içerisindeki koparılışını ifade eder. Trajedinin de öğrettiği üzere varolan her şey birdir ve bireyleşme kötülüğün en eski kaynağıdır.²⁸ Trajedi de estetik tecrübe ile gerçekleştirilen oyun tecrübesiyle bireyleşmeyi aşmaya hizmet eder.²⁹

Nietzsche'ye göre, Dionysosca olan, her şeyden önce, herhangi bir sanatçının düşünümü olmaksızın, tabiattan taşan sanata dair bir enerjisi olmasından dolayı, Dionysosca hal de, bütünüyle kendinin dışında olma anlamında bir esrime halidir. Bu durum dikkate alındığında, kendisinin dışında olma kavramı veya figürü, diyalektik bir kendine edinme yoluyla sabitleştirilmediği takdirde, oldukça alışılmadık bir mantığa vücut verir. Dionysosca sarhoşluk halinde, normal şartlarda insanı, insanın bireyselliğini ve sübjektifliğini sınırlayacak olan sınırlar yıkılır. İnsanı insan ve tabiattan ayıran söz konusu sınırlar yıkılarak, insan, tabiat ve insanla yeniden birleştirilir.³⁰ Bu birleşmenin oluşa katılma anlamına geldiği dikkate alındığında, oluş içerisinde olan insanın hem yaratmak için bir güce, hem de yarattığı değerlere ölçüt teşkil edecek bir tipe ihtiyaç içinde olduğu açığa çıkacaktır. Nietzsche de değer kıymetini Dionysosca güce (dirimselliğe) atfederken, bir yandan da Dionysosca olan anlamında değerli tipi, değerlerin standardı veya ölçüsü olarak sunar. Çünkü Dionysos, canlılık, yaratıcılık ve trajik içgörü anlamında hem bir gücü, hem de iki kere doğanın türüne ait olma anlamında bir tipi karakterize eder. Bu anlamda değerlerin Dionysosca eleştirisi de, geçmişteki veya hâlihazırdaki değer hiyerarşilerini, Dionysosca tip veya güçlerin daha başarılı tezahür koşullarını tedarik etme amacıyla yeniden düzenlemeye matuftur.³¹

Dionysos'un oluşun tanrısı olması gerçeği, onun yaratma yeteneğini ortadan kaldırmadığı gibi bilakis Nietzsche'ye göre, Dionysos yıkmaya (*destruction*) ve bu özelliğinden dolayı da yaratmaya (*creation*) daha yeteneklidir. Bu yüzden Dionysos'un yıkma ile ilişkili kılınması anlamında değişim ve oluşa yönelik arzu, gelecekle aşırı derecede dolu bir gücün ifadesi olarak anlaşılmalıdır. Bu anlamıyla yıkma, taşan enerjinin ifadesi anlamında kuvvet ve oluşun (*strength and becoming*) yararına olup, Dionysos da, oluşun tanrısı olarak kendisini takip eden kişilere, kendisine eşlik eden geçip gitme içinde yaratıcı bir neşe bahşeder. Aşırılığın Dionysosca olanda hakikat olarak tecelli edişi de bun-

²⁸ Schutte, *a.g.e.*, s. 13.

²⁹ *A.g.e.*, s. 14.

³⁰ John Sallis, "Dionisus-In Excess of Metaphysics", *Exceedingly Nietzsche*, ed. David Farrell Krell and David Wood, Routledge Press, London and New York 1988, ss. 4-5.

³¹ Schutte, *a.g.e.*, s. 9.

dan dolaydır. Onda, çatışma ve acıdan doğan mutluluk, doğanın tam kalbinden seslenir. Dionysosca sanatçının müziğinde tecessüm eden ezeli acı ise, gerçekte ebedî varlığın bir yansımasıdır.³²

Bununla birlikte Dionysosca sanatçı, kişiliğinde tecessüm ettirdiği gizli bilgilerden yararlanmaya muktedir değildir. Zira kendisi muhakeme gücünden yoksun veya kendinden habersiz olduğu için, ezeli bütünlük ve ezeli çatışmanın tamamen cisimleştiği kişi olarak, yalnızca muhakeme gücü olan bir gözlemciye hakikati gösterecek ilginç bir manzara sergiler. Gerçekte o, her ne kadar hakikate ait olsa da, ona sahip değildir. Apollon'un yalnızca düşünce olduğu yerde, Dionysos ise tamamen eylem olarak görülmek durumundadır. Bu yüzden "Dionysosca sarhoşluk ve şenlik, Apollonca şekil verme ve efsane üreticiliği gibi, insanoğlundaki o yoğun kefareti ihtiyacını tatmin etmekte başarısızdır." İşte bu yüzden Nietzsche'ye göre, söz konusu başarısızlıkların üstesinden gelmek için, Dionysosca olanı büsbütün ortadan kaldırmaksızın Apollonca olan bilgelige sığınmak kaçınılmazdır.³³

Sonuç Yerine

Apollon ve Dionysos, varoluşun ürkünçlüğü ve tiksindiriciliğinin farkında olan Yunanlıların, yaşayabilmek için onun karşısına çıkardıkları Olympos'un parlak düş ürünlerine gönderme yapmaktadır. Bir anlamda, varlık ve oluşa teka-bül eden bu iki karşıtlık, dengenin iki yanı olup, insanın en temel etkinliklerinden biri olan sanat için de bu iki kavram arasındaki dengenin hayati bir önemi vardır.³⁴ Nietzsche de, birbiriyle karşıtlık ilişkisi içerisinde olan bu iki kavramı ele alırken, Apollon ve Dionysos'un birbiriyle açıkça çatıştıklarını, bunun maksadının ise, karşılıklı olarak yeni güçlü doğumlar ortaya koymak olduğunu söyler.³⁵ Dionysosca olanda evren dolaysız olarak tecrübe edilip yansıtılırken, Apollonca olan ise bu müziği bir düş görünümü içinde görünür hale getirir. Yani Nietzsche açısından, bütün insanî yaratımların kaynağı yine bu iki tanrıda aranmalıdır.³⁶

Her ne kadar geç dönem felsefesinde Dionysosa ve Dionysosca hakikate açık bir vurgu yapmış olsa da, Nietzsche felsefesinde bu iki kavramsal karşıtlıktan hangisinin daha önemli olduğu sorusu, -özellikle Nietzsche'nin erken dönem çalışmaları söz konusu olduğunda- her ikisinin de gerekli olduğu şek-

³² Berkowitz, *a.g.e.*, s. 91.

³³ *A.g.e.*, s. 93.

³⁴ Oruç Aruoba, "Çevirenin Notları", Nietzsche, *Dionysos Dithyrambosları*, çev. Oruç Aruoba, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1997, s. 109.

³⁵ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, s. 13.

³⁶ *A.g.e.*, s. 32.

linde cevaplandırılmak durumundadır. Çünkü Nietzsche bu karşıtlığı ele alırken, zaman zaman birini, zaman zaman da diğerini ön plana çıkarır. Mesela, *Tragedyanın Doğuşu*'nun bir bölümünde, Dionysosça olanın ortaya çıkardığı yıkım ve varoluşun saçmalığına yönelik tiksilmeye özgü düşünceleri, Apollonca sanatın, tasarımlar içinde bastırmak suretiyle insan için yaşama imkânı sağladığını³⁷ ifade ederken, bir başka yerde, bizim Apollonca olan yanılısamadan, ancak Dionysos'un müziğiyle kurtulabileceğimize işaret eder.³⁸ Benzer bir biçimde Nietzsche, Dionysosça bir evren görünüşü olan müziğin, gerçek değerinden uzaklaşması durumunda, olayın biçimsel (Apollonca) yapısına öykünüp adeta bir tutsak haline geleceğine³⁹ dikkat çekerken, *Tarih Üzerine* adlı eserinde ise, tarih dışının insanın eylemde bulunması ve yaşaması için gerekli olduğunu belirterek, Apollonca olanı ön plana çıkarmaktadır.⁴⁰

Nietzsche, yine bu karşıtlık bağlamında, Helen kültürünün Apollonca olan söz sayesinde katışık bir yığın olmaktan kurtulduğunu söyler.⁴¹ Buna göre, barbarlık ile kültür arasındaki fark Apollon'un şahsiyetinde yaratılmakta olup, barbarlar Dionysosça itkilerine gem vurulmadığından dolayı barbar olarak kalmışlardır. Yani "Grekler Apollon'un etkisiyle bu itkileri yeniden yönlendirip dönüştürdükleri, onları salt bir doğa ifadesi değil, birer kültür bileşeni haline getirdikleri için Grek olmuşlardır."⁴² Bununla birlikte, Nietzsche felsefesi açısından bakıldığında, oluş karşısında bir varlık felsefesi olarak teşekkül etmiş olan Batı metafizik geleneği ve bu gelenek içerisinde teşekkül etmiş olan kültür de, oluşun boynunun vurulmasına ve sağlıksız, hınç dolu bir kültüre tekabül ettiği için dolayı, bir anlamda barbarlığın başka bir formu olarak görülme durumundadır.

³⁷ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, s. 45.

³⁸ *A.g.e.*, s. 138.

³⁹ *A.g.e.*, s. 125.

⁴⁰ Nietzsche, *Tarih Üzerine*, çev. Nejat Bozkurt, Say Yayınları, İstanbul 2000, s. 67.

⁴¹ Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, s. 187.

⁴² Megill, *a.g.e.*, s. 76. Kültüre yönelik bu değerlendirmelerin, daha sonraki kültür teorileri ve eleştirileri üzerinde oldukça büyük etkileri olmuştur. Zira söz konusu değerlendirme ekseninde düşünüldüğünde kültürün, bir yandan insanın varoluşla hesaplaşmasının bir sonucu olarak, barbarlıktan kurtulmasına işaretle olumlu, diğer yandan ise, insanın gerçeklikten kopmasına, Heideggerci bir dille ifade edecek olursak, Varlık'ın unutulmasına yol açtığından ötürü olumsuz anlam içerimleri olan bir kavram olarak değerlendirilmesi mümkündür. Özellikle kendilerini modernist gelenek içerisinde konumlandıran düşünürler, benimsemiş oldukları ilerlemeci tarih nosyonunun da bir sonucu olarak, kültür hakkındaki ilk yaklaşımı savunurken, aralarında birçok post-yapısalcı ve postmodern filozofun bulunduğu bir grup düşünür de, düalist epistemoloji üzerine kurulu her türlü felsefenin, içsel bir tahakkümü içerdiği, bunun en rijit örneğinin ise, modern dönem olduğu şeklindeki kanaatlerinden hareketle, kültürün insanı gerçeklikten koparan bir karaktere sahip bulunduğuna işaret eden ikinci yaklaşımı benimsemiştir.

Özet

Nietzsche felsefesinde Apollon-Dionysos ya da Varlık-Oluş karşıtlığına odaklanan bu çalışma Nietzsche'nin Batı metafiziği karşısında, oluşu, yaşamı, arzu ve içgüdüleri olumlayan felsefesinde söz konusu karşıtlığın ne tür içerimlere sahip olduğunu serimleme amacı taşımaktadır. Buna göre Nietzsche'nin Yunan mitolojisinden almış olduğu Apollon Varlığı ve genel olarak Sokratik rasyonalizmde somutlaşmış olan düşünme tarzını ifade ederken, Dionysos ise olanca yıkıcılığı ve herhangi bir rasyonalistik indirgemeye direnen karakteri ile oluş ve yaşamı karakterize etmektedir. Her ne kadar metafiziğe ait düşünce tarzlarının eleştirisi bağlamında Apollonca olan karşısında büyük ölçüde Dionysosçu olana vurgu yapmış olsa da, Nietzsche'nin aslında karşıtlığın her iki yanına da kendi felsefesi bağlamında belli bir önem atfettiği söylenebilir. Bununla birlikte Apollonca olanın tüm bir metafizik düşünce geleneği boyunca hâkimiyeti karşısında Nietzsche, kendi felsefesinin başlangıç evrelerinde uzlaştırma çabası güttüğü söz konusu karşıtlığı, geç dönem felsefesinde, Dionysosçu olan lehinde olacak şekilde dionysosçu bir hakikat anlayışı tesis etme kaygısı içerisinde ele almıştır.

Anahtar Sözcükler: Nietzsche, Apollon ve Dionysos, Sokratik Rasyonalizm, Batı Metafiziği, Varlık ve Oluş

Abstract

The Dichotomies between Apollonian and Dionysian or Being and Becoming in Nietzsche's Philosophy

This study focuses on the dichotomies between Apollonian and Dionysian or Being and Becoming in order to present the what kind of implications does Nietzschean philosophy, which affirms becoming, life, will, and instincts, have contrary to Western metaphysics in terms of the dichotomies in question. Accordingly, Apollo which is taken from Greek mythology represents Being and a way of thinking that has become concrete in Socratic rationalism whereas Dionysus, with his all destructiveness and resistance upon any rationalistic reduction, characterizes Becoming and life. Even though Nietzsche has favored what is Dionysian contrary to what is Apollonian in terms of the metaphysical ways of thinking, it can be claimed that he has attributed importance to the both sides of the opposition. However, Nietzsche, in his later philosophy, as to the prevalence of the Apollonian in the metaphysical thinking, endeavored to construct an understanding of truth in favor of the Dionysian about the above-mentioned dichotomy which he has tried to resolve in his earlier philosophy.

Key Words ; Nietzsche, Apollo and Dionysus, Socratic Rationalism, Western Metaphysics, Being and Becoming

KAYNAKÇA

- Nietzsche, *The Will to Power*, Translated by. Walter Kaufmann and R. J. Hollingdale, Random House, New York 1967.
- G. Stauth, B. S. Turner, *Nietzsche'nin Dansı*, çev. Mehmet Küçük, Ark Yayınları, Ankara 1995.
- Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü "Yunan ve Roma"*, çev. Sevgi Tamgüç, Sosyal Yayınları, İstanbul 1997.
- Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972.
- Nietzsche, *Tragedyanın Doğuşu*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, Say Yayınları, İstanbul 1997.
- Senail Özkan, *Nietzsche: Kaplan Sirtında Felsefe*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004.
- Hüseyin Aydın, *Metafizikçi Olarak Nietzsche*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1984.
- Allan Megill, *Aşırılığın Peygamberleri*, çev. Tuncay Birkan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998.
- Peter Berkowitz, *Nietzsche: Bir Ahlâk Karşısının Etiği*, çev. Ertürk Demirel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003.
- Ofelia Schutte, *Beyond Nihilism: Nietzsche Without Masks*, The University of Chicago Press, Chicago 1984.
- Gianni Vattimo, *Nietzsche: An Introduction*, Translated by. Nicholas Martin, Stanford University Press, Stanford, California 2001.
- John Sallis, "Dionisus-In Excess of Metaphysics", *Exceedingly Nietzsche*, ed. David Farrell Krell and David Wood, Rotledge Press, London and New York 1988.
- Oruç Aruoba, "Çevirenin Notları", Nietzsche, *Dionysos Dithyrambosları*, çev. Oruç Aruoba, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1997.
- Nietzsche, *Tarih Üzerine*, çev. Nejat Bozkurt, Say Yayınları, İstanbul 2000.